

ANNA E. KUBIAK

Sztuka New Age*

New Age

Aby przybliżyć się do pojęcia sztuki New Age, należy sobie odpowiedzieć na pytanie: czym jest New Age? A pytanie to nie należy do łatwych i dających odpowiedzi jednoznaczne. zacznijmy od tego, że pojęcie Nowej Ery ma bardzo stare tradycje. Używane tutaj zamiennie z „Erą Wodnika” wiąże się ze starożytnymi astronomicznymi obserwacjami. Zjawisko precesji punktów równonocy polega na cofaniu się w pasie zodiaku punktu wschodu Słońca w czasie wiosennego i jesienno-zrównania dnia z nocą. Postrzegany z Ziemi pełny obieg zodiaku przez punkty równonocy trwa około 25 700 lat i zwany jest rokiem Platona. Późniejsze teorie astrologiczne i ezoteryczne stworzyły historiozofię er, którym patronują znaki zodiaku. Już samo wyznaczenie początku ery Wodnika wywołuje różnice zdań. Jedni twierdzą, że już wkroczyliśmy w Nową Erę, inni, że nastąpi to w przyszłości. Wystarczy przypomnieć sobie dyskusje nad dużo prostszym do wyznaczenia początkiem nowego XXI wieku, by ze zrozumieniem odnieść się do historiozofii operującej archetypami kultury. Zmiany cywilizacyjne dokonują się stopniowo. Większość zwolenników tych koncepcji zgadza się, że żyjemy w czasach przejścia. Judeo-chrześcijańska charakterystyka Nowej Ery została wzbogacona o wątki orientalne – dalekowschodnie – w pracach ruchu teozoficznego. Popularyzacja oczekiwania Ery Wodnika na masową skalę dokonała się w okresie młodzieżowych ruchów kontestacyjnych. Idee New Age wyszły poza elitarne kręgi, a towarzyszyła temu twórczość

* Artykuł jest częścią redagowanej książki pt. *New Age*. Tekst ten powstał podczas pracy nad scenariuszem wystawy *Sztuka New Age* przygotowywanej przez autorkę, Roberta Andrzeja Dula i Małgorzatę Just. Wystawa jest planowana w Państwowym Muzeum Etnograficznym w Warszawie. Wystawa ma być uzupełniona o muzykę New Age. Charakterystyczna dla niej jest repetycyjność inspirowana utworami Erica Satie oraz motywy oraz instrumenty etniczne (przede wszystkim bębny), motywy muzyki dawnej (np. „Officium” Jana Garbarka), odgłosy natury, elektroniczne utwory. Osobnym nurtem są kasety z tekstami nurtu „pozytywnego myślenia”. Badania autorki były wspierane przez Research Support Scheme of the Open Society Support Foundation, grant no.: 1150/1998

niemal w każdej dziedzinie: od paranaukowych koncepcji przez społeczne utopie po nowe inspiracje w sztuce. Współczesne, pojemne rozumienie metafory New Age spopularyzowała Marilyn Ferguson w wydanym w 1980 roku bestsellerze *The Aquarian Conspiracy*. Dzisiejsze rozumienie Ery Wodnika dobitnie wyraża Lazaris: „New Age jest osobistym doświadczeniem. Nie czekaj na żadną specjalną astrologiczną datę. Nie czekaj, aż inni powiedzą ci, kiedy się zacznie. W samym środku twojej Starej Ery inni odnaleźli swoją Nową Erę. Pojawia się ona dla każdej osoby indywidualnie. Nie czekaj!” (Lazaris 1987, 9).

New Age w najszerszym rozumieniu to nieodrodne dziecko współczesnej kultury, zwanej przez niektórych ponowoczesną lub postmodernistyczną. New Age bywa nazywany śmietnikiem wszystkich wieków. Opisy kultury Nowej Ery sięgają porównań do teologii negatywnej. Manifestacje kulturowe korzystają bowiem z modernistycznych tęsknot, by doprowadzić je do skrajności, jak również ujawniają i podnoszą do potęgi te tendencje, które moderna usiłowała kamuflować. Są to: przypadek, ambiwalencja, eklektyzm, pluralizm, zacieranie granic, burzenie klasyfikacji, anarchizm, płynność, zmienność jako esencja rzeczywistości, autonomiczność elementów, które nie składają się na spójną całość, ale raczej uczestniczą w grze dyskursów, przewaga obrazu nad słowem, efemeryczność, niekonsekwencja, niekonkluzywność. New Age nie mieści się w żadnej z dotychczasowych kategorii socjologicznych ani antropologicznych. Charakteryzuje ją surrealistyczna, wybuchowa intertekstualnymi odniesieniami mieszanka obecna we współczesnej kulturze. Nowa Era znosi kulturowe podziały między różnymi tradycjami, religiami, między kulturą elitarną a popularną, dziedzinami takimi, jak: nauka i religia, religia, psychoterapia i medycyna, między kulturą Wschodu i Zachodu, tym, co materialne i duchowe, tym, co wewnętrzne i zewnętrzne. „Czyste produkty” (Clifford 1988,5) kulturowe stały się drobnymi elementami współczesnej hybrydy. Dyskurs New Age jest klasycznym przykładem mieszania gatunków, tworzy *bricolage* pojęć antycznych, średniowiecznych, współczesnego języka fizyki, psychoterapii, Internetu. New Age nie jest kulturą alternatywną ani subkulturą. Jeśli już szukać określenia, to jest raczej kulturą komplementarną, przenika bowiem takie środowiska, jak polityczne, wojskowe, kręgi biznesu, profesjonalne ośrodki psychoterapii, ośrodki pomocy społecznej, ośrodki edukacji. Można się spodziewać, że podobnie jak w Stanach Zjednoczonych i Europie Zachodniej coraz częściej będzie w Polsce znajdować swój lokalny wymiar globalnych zmian. Kategorie przywołujące pojęcia przestrzenne (takie jak „środowisko kultowe”) czy tworzące wrażenie stałego i określonego kanonu (jak ideologia czy światopogląd) mijają się z duchem Nowej Ery dziewięćdziesiątych lat. W sposób radykalny nieuchwytność zjawiska kultury Wodnika stawia Bochinger (1994,35): (Termin) „New Age» obecnie używany jest fantomem – ale fantomem, który zostawił ślady w rzeczywistości!”. Proponuję, by mówić raczej

o klimatach Ery Wodnika, w znaczeniu, w jakim używa go dzisiejszy żargon młodzieżowy. W ramach klimatu możliwych jest wiele odmian, klimat jest zmienny, przynika on różnorodne formy krajobrazowe.²

Szukając konkretnych przejawów kultury New Age, można to pojęcie rozumieć jako termin „parasol” obejmujący różnorodne, współczesne, to jest rozwijające się od drugiej połowy siedemdziesiątych lat, zjawiska kulturowe, jak: rozwijanie zainteresowań niekonwencjonalnymi terapiami i humanistyczną psychoterapią, praktyki parapsychologiczne, wróżebne, astrologiczne, praktykowanie w sposób ponadwyznaniowy religijno-filozoficznych tradycji Wschodu (np. taoizmu, buddyzmu, sufizmu, jogi) i Zachodu (np. teozofii, antropozofii, różokrzyżostwa, nauk Gurdżijewa), tradycji Indian Ameryki Północnej, szamanizmu. To, że owe zjawiska łączą się w pewną (choć chaotyczną) całość, świadczy ich współobecność podczas festiwali wzorowanych na londyńskim festiwalu *Mind, Body and Spirit*, na łamach czasopism specjalizujących się w podobnej tematyce, odwoływanie się do tak szerokiego spektrum zainteresowań przez wewnętrznych teoretyków.³

Duchowość Nowej Ery

Podstawową cechą odróżniającą duchowość Nowej Ery jest samoreligijność. Pojęcie to zaproponował Paul Heelas (1996), wskazując na otwarcie sakralny status „ja”: przekonanie o pierwotnej pełni i doskonałości osoby, zwanej Wyższym Ja. W kręgu New Age dokonuje się rozróżnienia między „ja” codziennym, zaprzątniętym doraźnymi sprawami materialnymi, a „Ja” duchowym, nazywanym czasem wewnętrznym głosem. Transcendencja, pozbawiona konotacji przestrzennych (wewnątrz-zewnątrz), oznacza duchową podstawę świata, mającą swój wymiar jednostkowy. Ów wewnętrzny głos jest jedynym oparciem dla jednostki. Owa samoreligijność odmawia posłuszeństwa jakimkolwiek zewnętrznym autorytetom. Jedynym źródłem prawdy jest „wewnętrzny głos”. Zamiast o wierzeniach czy dogmatach mówi się w kulturze Wodnika o wewnętrznych doświadczeniach. Reinterpretując tradycję New Age proponuje religijność globalną i indywidualną zarazem. To od osobistych upodobań zależy dobór elementów prywatnych mitologii, jeśli tylko mogą pozostawać w dialogu ze wszystki-

mi innymi elementami. Podstawowym kryterium wyborów są osobiste doświadczenia, duchowa biografia jednostki. W kontekście współczesnej duchowości mówi się również o psychologizacji religii. Jest to wpływ rozwoju teorii psychologii humanistycznej, od psychoanalizy po *Gestalt*, psychologię transpersonalną, psychologię zorientowaną na proces. Wouter Hanegraaff (1996) zwraca uwagę na wpływ psychologii Junga w wydaniu europejskim i ruchu Nowej Myśli w wydaniu amerykańskim. Amerykańska psychologia stworzyła kult „pozytywnego myślenia” rozwijanego w podręcznikach samopomocy oraz próbowała łączyć religię i psychologię w koncepcjach nieświadomości Williama Jamesa. W jego koncepcji „podprogowego ja” (*subliminal self*) Hanegraaff widzi zarys wodnikowego Wyższego Ja. Nawiązując do ezoterycznego dziedzictwa, psychologia głębi oddała mu, co należy: dokonała psychologizacji współczesnego ezoteryzmu (Hanegraaff 1996, 482).

W kontekście duchowości New Age mówi się o religii *à la carte*. Trzydzieści lat temu Thomas Luckmann przewidział konsekwencje tego procesu: „Dzisiaj «autonomiczna» jednostka staje przed specyficznym religijnym modelem również jako konsument. Inaczej mówiąc, model taki jest jednym z możliwych wyborów jednostki” (Luckmann 1996, 136). Konsument uwolniony od obowiązujących wersji świętości sam wypełnia swój prywatny kosmos. Jednocześnie jednostka ma do czynienia z postępującym różnicowaniem się modeli religijności. Na „duchowym bazarze” dostępne są książki, kursy i wskazówki przewodników już nie tylko z tradycji europejskich, wzbogaconych wznowianymi

pracami okultystów, astrologów, wróżbitów, ale i Dalekiego Wschodu (buddyzm, taoizm), Dalekiego Zachodu (magia Kahunów) i Południa (wiedza tajemna Dogonów). Pojęcie niewidzialnej religii w odniesieniu do współczesnej duchowości zaproponował Luckmann. Stwierdził on też, że New Age jest jej dobrym przykładem. W literaturze socjologicznej mówi się również o religijności ukrytej, wewnętrznej, rozproszonej (Cipriani 1989), subiektywnej (Grotowska 1999). Religia staje się niewidzialna nie tylko dlatego, że zanika w publicznych instytucjach. Chodzi raczej o brak szeroko, publicznie podzielanego symbolicznego uniwersum. Święty kosmos jest tkany jak osobisty pachwork.



Zdjęcie obrazu Jarosława Markiewicza.
Fot. Krzysztof Sabak

pracami okultystów, astrologów, wróżbitów, ale i Dalekiego Wschodu (buddyzm, taoizm), Dalekiego Zachodu (magia Kahunów) i Południa (wiedza tajemna Dogonów). Pojęcie niewidzialnej religii w odniesieniu do współczesnej duchowości zaproponował Luckmann. Stwierdził on też, że New Age jest jej dobrym przykładem. W literaturze socjologicznej mówi się również o religijności ukrytej, wewnętrznej, rozproszonej (Cipriani 1989), subiektywnej (Grotowska 1999). Religia staje się niewidzialna nie tylko dlatego, że zanika w publicznych instytucjach. Chodzi raczej o brak szeroko, publicznie podzielanego symbolicznego uniwersum. Święty kosmos jest tkany jak osobisty pachwork.

Drugą cechą niewidzialnej religii jest fakt, że zupełnie nowe sfery stają się elementem indywidualnego kosmosu. Konsekwencją prywatyzacji religii jest „kurcząca się transcendencja”⁴ (Luckmann 1990): z tradycyjnego punktu widzenia symboliczne uniwersum staje się mieszkanką *sacrum* i *profanum*. Religia przemieszcza się z instytucji pierwotnych do wtórnych (o niskim stopniu instytucjonalizacji), jak: kluby, fundacje, ośrodki zdrowia holistycznego, ośrodki edukacji. Opisywane wcześniej: nacisk na doświadczenie, demonstrację umiejętności, nabywanie magicznych przedmiotów (np.: talizmanów, kamieni szczęścia, wahadełek, wietrznych dzwonek) sprawia, że trudno zgodzić się z luckmannowskim określeniem „niewidzialna religia”. Jest to raczej religia inaczej i gdzie indziej widzialna. Bliżej jej do ośrodka naturalnej medycyny i kursu jogi niż do Kościoła.

Ważną cechą owej duchowości jest idea świętości: przewaga pierwiastka immanencji. Pada tu wiele propozycji w reinterpretacji tradycji: uwewnętrznienie nauk Jezusa, idea boskiego Ja (przywołuje się tu indyjskie pojęcie *atmana*), kontakt z Wyższym Ja lub Wewnętrznym Głosem. *Differentia specifica* kultury Wodnika to lokowanie (zdechrystianizowanej) Transcendencji – paradoksalnie – w osobie, jak i wewnątrz naturalnego porządku. Może on być rozumiany w kategoriach Matki-Ziemi zwanej Gają lub – szerzej – w kategoriach kosmicznych, nienegujących wartości materialnych. Jest to więc religia „z tego świata”, mówiąca o „wewnętrznym królestwie niebieskim”. Boskość człowieka utożsamiana jest z wewnętrzną Jaźnią (rozmaicie pojmowaną), która jest wrodzoną cechą natury ludzkiej, zapomnianą, zdeformowaną w kulturze nowoczesnej, a więc wymagającą „transformacji świadomości” w celu powrotu do źródłowej doskonałości. New Age odrzuca pojęcie grzechu pierwotnego odwołując się często do teologii pelagiańskiej lub buddyjskiej. Pojęcie „duchowość” zamiast religia wyraża przekonanie o jedności leżącej u podstaw wszystkich religii. Zwane przez socjologów „perennializacją” kultury (Heelas 1996a; od tytułu książki Aldousa Huxleya *The Perennial Philosophy*, wydanie polskie 1989), jest jednym z czynników wpływających na stosunek do tradycji.

Tradycje w New Age

W ten sposób uczestnik New Age opisuje nowe miejsce tradycji w kulturze Wodnika: „Pierwszą rzeczą, która mnie uderza, kiedy myślę o New Age, jest to, jak trudno znaleźć w tej idei cokolwiek nowego. Czarownictwo, różdżkarstwo, chiromancja, astrologia, geomancja, chińskie *feng shui*, szamanizm, projekcja astralna, piramidy i kamienne kręgi, istoty pozaziemskie i elfy, neolityczne wspólnoty rolnicze, buddyzm tybetański, sufizm, zen, kabala – cóż jest nowego w tym wszystkim? Jeśli chodzi o zawartość – niewiele, lecz jeśli chodzi o strukturę, w której owa zawartość

się mieści – wszystko jest nowe. Pierwszym etapem New Age jest tak naprawdę planetyzacja ezoteryki. Jest ona wyzwoleniem «tajemnego ustnego nauczania» spod władzy średniowiecznych społeczeństw i wrzuceniem go w świat kieszonkowych książek i muzycznych płyt rockowych. Pierwszy etap planetyzacji ezoteryki, lub – jak Freud mógłby powiedzieć – «powrót wypartych treści», zmierza do unieważnienia liniowego, racjonalnego panowania zachodniej cywilizacji z jej naiwnym dwuwartościowym i upraszczającym rozszczepieniem między przyrodą a kulturą, kobiecością a męskością, nieświadomym a świadomym, świętym a powszednim, ciałem a umysłem (...). Tak więc zaczynamy doświadczać przesunięcia, zmiany, metanoi, w kierunku, który dotychczas był przeczuwany jedynie w fantastyce naukowej, na przykład w utworach Artura C. Clarke'a czy Stanisława Lema. Obecnie znajdujemy się w sytuacji, w której technologia jest strukturą, a duchowość jest zawartością; atoli jesteśmy świadkami zwrotu, którego istotą będzie to, iż technologia stanie się zawartością, zaś struktura będzie kosmicznym życiem, gdzie kosmiczne życie jest innym określeniem (...) duchowości. Ten zwrot jest dokładnie tym, co możemy zobaczyć w filmie Tarkowskiego-Lema – *Solaris* lub filmie Kubricka-Clarcke'a – *Odyseja Kosmiczna 2001* (...). Stąd archaiczna zawartość New Age jest podobna do staroświeckiego małego miasteczka z 1910 roku, które zaprasza nas do elektronicznego świata Disneylandu. Zawartość jest kamuflażem dla struktury” (Spangler, Thomson 1989; tłumaczenie za: Szewczyk 1996).

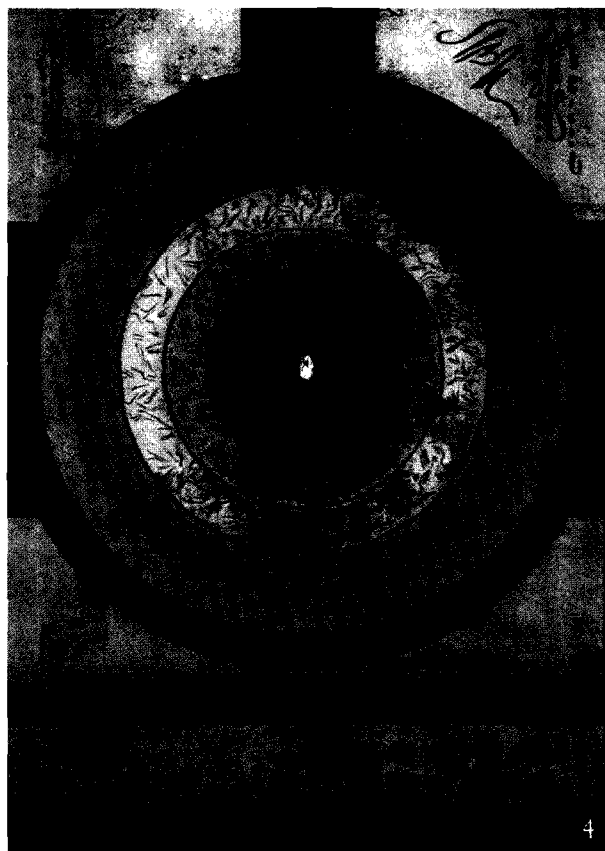
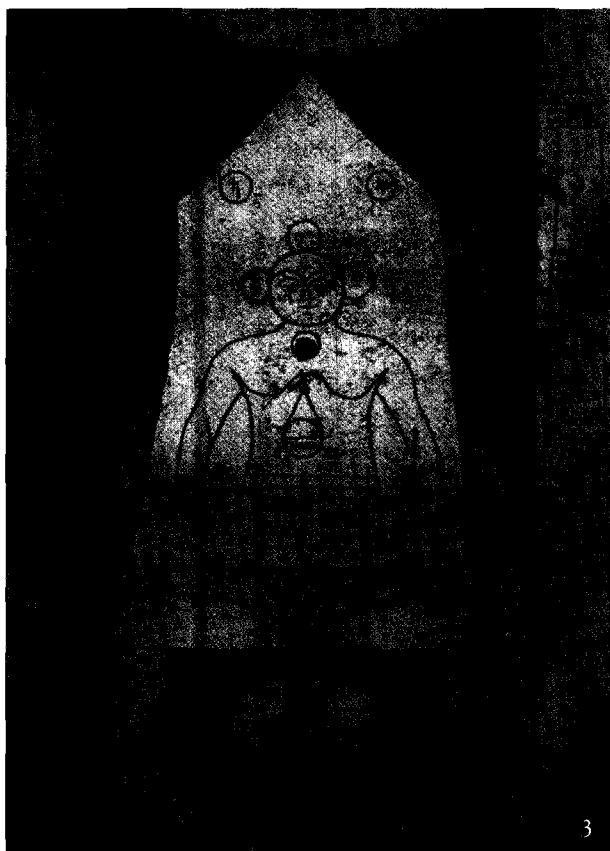
Osiemdziesiąte i dziewięćdziesiąte lata są czasem ożywiania wielu różnych tradycji. Potrzebę, wręcz garnięcie się do nich, wyraża serial *Przystanek Alaska*. Znamienna dla naszych rozważań jest scena, w której dwójka postkontrkulturowych bohaterów (podstarzałych hipisów): Adam (kwakr, chiropraktyk, kucharz) i Ewa (która wierzy w leczenie Biblią, ale – jak mówi – „nie jest ortodoksyjna”, bo zdręcza również doktora Fleishmana, lekarza konwencjonalnego) ma zdecydować, jaki wziąć ślub. Adam powiada: „Powiem ci, czego nie chcę. Nie życzę sobie, żeby to był ślub na odwal się. Chcę tradycji i rytuału. Chcę się poczuć jak mąż (...). Muszę ci przypomnieć, że eksperymenty z lat sześćdziesiątych i siedemdziesiątych zakończyły się kląpą. To przez nie staliśmy się duchowo jałowi, puści i wyalienowani”. New Age to próba wyciągnięcia wniosków z kontrkultury, to na swój sposób pójście na kompromis. W końcu kulturę Wodnika tworzy pokolenie kontrkulturowe, które dorosło, założyło rodziny i obrosło w garnitury, samochody i domki letniskowe. Próbuje oni znaleźć trzecią drogę: miniinstytucje, minimum przepisów, jasne reguły gry, zgodne z prawem zasady działania oraz tradycje i rytuały, które dając „ugruntowanie” (popularne pojęcie w New Age) nie ograniczają ich rozwoju. Paul Heelas (1996a) nazywa ten stosunek do kultury detradycjonalizacją, przez co

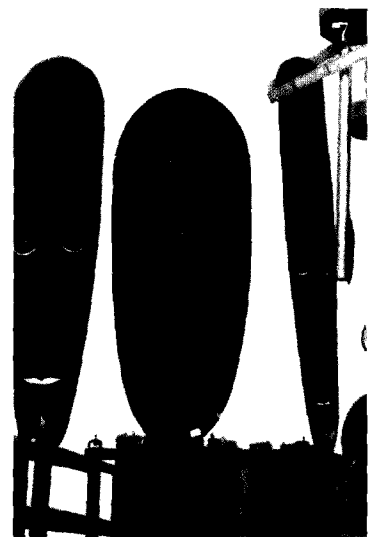
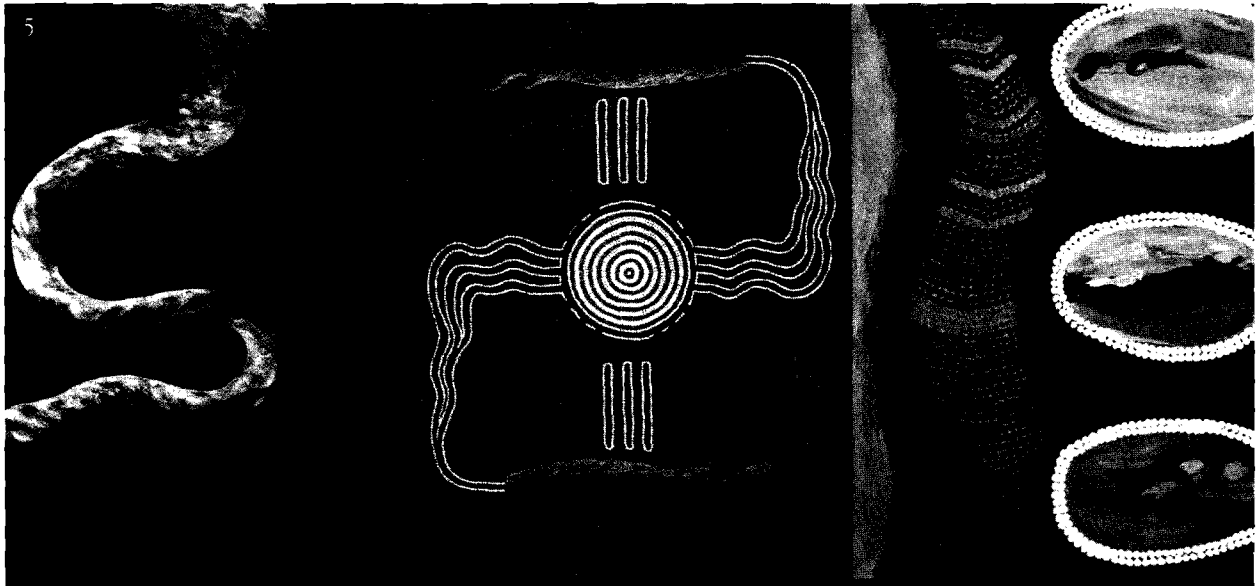


2. Zdjęcie obrazu Jarosława Markiewicza. Fot. Krzysztof Sabak

3. Janina Kraupe, Kręgi świata, 1985, 67,5x48 cm.

4. Janina Kraupe, Makropos, 1977, 67,5x47,5 cm.





5. Sławomir Kolo, Sen o trzech jajeczkach, akryl, 140x200 cm.
6. Justyna Kiewisz, Ona i On, 1994 olej, 100x80 cm.
7. Sklep „Fraida”. Fot. Anna E. Kubiak
8. Sztuka jarmarczna. Festiwal egzotyczny, Warszawa 1999. Fot. Anna E. Kubiak

rozumie przesunięcie autorytetu: z zewnętrznego autorytetu tradycji do autorytetu jednostki.

New Age jest przeciwieństwem nostalgicznego oglądania się na przeszłość, załamywania rąk nad „zanieczyszczeniem” tradycji, apokaliptycznej wizji końca. Kultura Wodnika jest praktyczna i optymistyczna. Uczestnik mógłby za Cliffordem (1988, 5) powiedzieć, że „czyste produkty zawsze szaleją”, są w ciągłej transformacji. Na tradycjonalistyczne próby łapania oczek w starej pończosze odpowiada grą wyobraźni, humorem i ironią.

Tradycje stają się narzędziami dla osiągania takiego „małego szczęścia”, jak: zdrowie, szczęśliwy związek, kariera zawodowa, materialny dobrobyt. Centrum nowego symbolicznego uniwersum stają się: troska o zdrowie i środowisko oraz relacje międzyludzkie. Na ten kierunek miały wpływ: ekologia, psychologia humanistyczna, Ruch Ludzkiego Potencjału i wzrost zainteresowania cielesnością w kulturze ponowoczesnej. Niebagatelny wpływ miała również antropologia kultury. Książki np. Eliadego czy Castanedy zyskały wielu czytelników spoza kręgu akademickiego.

Drogą, na której rozpowszechniane są metody duchowego rozwoju, jest konsumpcja. Wtajemniczenia dostępne są za pośrednictwem pieniędzy, bez nich nie można mieć książek, magicznych przyrządów, jeść zdrowej żywności, uczestniczyć w kursach, warsztatach, festiwalach. Jak mawia Paweł Macura, „w New Age wpisana jest komercja”. Owo urynkowanie religii jest szczególnie wyeksponowane podczas ezoterycznych festiwali, gdzie sprzedawane są remedia medycyny niekonwencjonalnej, psychotroniki, feng shui, wróżby. Michael York w ten sposób rozumie konsumeryzm nowej duchowości: „W religijnym pluralizmie, który charakteryzuje zachodnie społeczeństwo, religijny wybór nie jest już dłużej zastany, ale jest przestrzenią różnych i różnie rozumianych możliwości. Sama ta sytuacja powoduje ograniczenie wiary w absolutną prawdę, a jednocześnie popiera niespotykaną dotąd indywidualną i społeczną wolność, która z kolei pozwala religii przetrwać w trakcie «konsumowania» a nie narzucania” (York 1996, 58).

Sztuka New Age

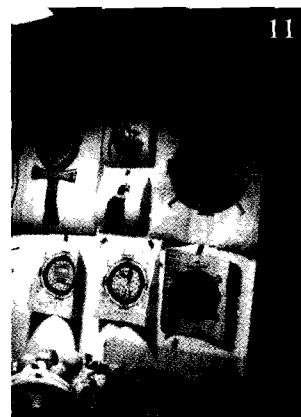
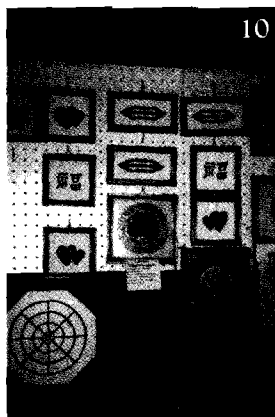
Sztuka New Age nie jest zjawiskiem jednorodnym. Trudno jest nieodrodne dziecko kultury ponowoczesnej wciskać w sztywny gorset łatwych klasyfikacji i wygodnych pojęć. Przeglądając się temu, co rozumiane jest jako sztuka w środowiskach samych uczestników tego kręgu, zwróciłam uwagę, że pojęcie to jest z jednej strony tak szerokie, że obejmuje właściwie każdą dziedzinę życia. Edukacyjne programy New Age zachęcają do kreatywnej zmiany życia: uczą sztuki życia. Element twórczości: osobistej innowacji, intuicji, wyobraźni, towarzyszy każdej działalności. Można mówić o sztuce terapii, sztuce projektowania wnętrza, sztuce oddechu. Piękno – rozumiane w kontekście in-

dywidualnego smaku – jest wartością, która powinna towarzyszyć każdemu momentowi życia. Dostrzeganie piękna duszy drugiego jest kontinuum widzenia piękna materialnego i natury. Panestetyczne podejście obejmuje nie tylko troskę o siebie, bliskich, otoczenie, ale również narzędzia pracy. Uczestnicy kręgów Nowej Ery kierują się upodobaniem w wyborze wahadelka, zapachu olejku do aromaterapii, akcesoriów feng shui - sztuki aranżacji wnętrza.

Za kryteria wyodrębnienia sztuki New Age uznałam: związek artysty ze środowiskami Wodnika lub przynajmniej podzielenie zainteresowań New Age, reprezentowanych poprzez cztery ścieżki korzeni Nowej Ery. Jak pisze autorka pracy o sztuce New Age: „(...) na zaliczenie do niego wpływ ma nie tylko ostateczny kształt form plastycznych, ale również cały proces ich tworzenia, który zaczyna się już w samej osobowości artysty, jego światopoglądzie i działaniach, wpisujących się w ideologię New Age. Czynniki te rzutują na sposób kreacji dzieła, co ma później konsekwencje w jego ostatecznych funkcjach i kształcie. Dopiero te wszystkie elementy razem wzięte pozwalają ustalić, czy dany wytwór artystyczny można uznać za New Age'owy” (Just 2001).

Podobnie jak o samym zjawisku, trudno mówić o sztuce New Age całościowo, gdyż linie demarkacyjne są tu płynne. Można jednak pokusić się o wskazanie pewnych tendencji, wynikających zarówno z charakteru kultury ponowoczesnej, jak i wodnikowych idei krążących w środowiskach New Age. Są to:

- brak ostrych granic sztuka/nie sztuka
- mieszanie konwencji i motywów, totalny eklektyzm
- korzystanie z wszelkich stylów: realizm, abstrakcja, surrealizm
- humor i zabawa z konwencją
- nieawangardowość, pastisz: sztuka New Age chce przekazać stare prawdy, sięgając do tradycyjnych motywów i konwencji; jej nowość polega na niespotykanym na taką skalę efekcie globalizacji: czerpaniu z wielu naraz tradycji i tworzeniu własnych „wizymis” *bricolage'ów* konwencji i motywów
- inspiracje wieloma tradycjami kultur archaicznych, motywy etniczne
- sięganie do wątków tradycji ezoterycznych, motywy okultystyczne
- elementy sztuki ludowej, jarmarcznej, odpustowej
- przedstawianie bardzo indywidualnych wizji wewnętrznych: amorficzne formy i przesłania psychologiczne
- poetyka reklamy, elementy kultury popularnej
- poetyka „naturalna”, „ekologiczna”: wykorzystanie surowców wtórnych, naturalnych (drzewo, papier, kamień, muszelka, zasuszone rośliny)
- ulubione motywy natury: woda (wodosпад, ocean, świat podwodny, rzeka), delfin, wieloryb, ogród
- ważne motywy religijne: anioł, Budda, mandala, boskie wizerunki wschodnich i zachodnich religii
- przesłania ważnych egzystencjalnych idei: jedność



9. Sztuka jarmarczna. Targi egzotyczne, Łódź 1998. Fot. Anna E. Kubiak
10. Sklep „Metabrama” Gdańsk. Fot. Anna E. Kubiak
11. Sklep Targi egzotyczne, Łódź 1998. Fot. Anna E. Kubiak

mikro- i makrokosmosu, wizje zaświatów po doświadczeniach śmierci klinicznej, reinkarnacja, związek z naturą, mistyczna antropologia (aura, czakramy), oświecenie

– pragmatyzm, sztuka służąca „Bogu rzeczy małych”: zdrowiu, poprawieniu standardu materialnego, związkom z najbliższymi.

Cztery ścieżki New Age

Sztukę New Age można przybliżyć, ośwoić, zrozumieć poprzez pokazanie jej korzeni. Chciałabym zaprezentować współczesną sztukę lat 80., 90. i przełomu wieków w kontekście czterech istotnych dla niej dróg idei. Są to „ścieżki”: kultur Innego, kultury zakazanej, kontrkultury i kultury na sprzedaż. Nie jest to próba typologii, bowiem wiele dzieł ma mieszane inspiracje, ale próba zrozumienia fenomenu poprzez cofnięcie się do źródeł.

Ścieżka kultur Innego

Sztuka New Age czerpie garściami z wszelkich obcych kultur. Często mówi się, że nie ma nic nowego w New Age. Poniekąd to prawda. Chodzi jednak o to, aby dawne mity i symbole odświeżyć i na nowo odczytać. Uczestnicy kręgu Wodnika zgadzają się, że różne kultury przekazują te same treści, gdyż natura człowieka i świata jest jedna. Jedynie zewnętrzna forma różni ważne wspólne wątki mityczne, wyrażające wewnętrzne przemiany człowieka od narodzin przez inicjację, sakrament miłości, śmierć. Sięganie do obcych symboli pozwala odnowić spowszedniałe opowieści własnej kultury i przeżyć na nowo misterium. Sztuka New Age odkrywa kultury starożytne: Celtów, Sumeru, Egiptu, kultury Orientu: Indii, Tybetu, Chin, Japonii, Indian obu Ameryk. Jest to próba często śmiałych i kontrowersyjnych odczytań symboli, tak aby stały się drogowskazem do ponownego odkrycia *sacrum* przez człowieka Zachodu. Przykładem są prace Justyny Kiewisz, Axela Greya, Haliny Szejak, Elżbiety Doniec. Czy mitologia planetarna, czerpiąca ze zbiornicy symboli wszystkich kultur, ma szansę użyźnić ziemię jałową

współczesnego myślenia o sprawach ostatecznych? Na to pytanie każdy musi odpowiedzieć sobie sam. Antropolog kultury nie może autorytatywnie osądzać współczesnej religijności. W sztuce inspirowanej kulturami Innego dominującym motywem jest mandala. Stała się ona jednym z najważniejszych symboli wyrażających relację między indywidualnością (o której zachowanie walczy ponowoczesny wędrowiec) a globalną kulturą, widoczną szczególnie okiem internauty.

Ścieżka kultury zakazanej

W obrębie naszego kręgu kulturowego zawsze istniały ukryte nurty kultur utraconych (pogańskich), zakazywanych (sabaty czarownic), marginalizowanych (gnostyczne ścieżki poznania: hermetyzm, astrologia, alchemia, kabała, teozofia, Tarot). Ścieżki Magów, dzisiaj dostępne poprzez literaturę i kursy, inspirują artystów do tworzenia nowych kart Tarota, okultystycznych rysunków, akcesoriów współczesnych rytuałów. Sztuka New Age na nowo odczytuje symbole ezoterycznych praktyk. Jedną z najbardziej znanych artystek jest Janina Kraupe z Krakowa. Jej rysunki i obrazy są inspirowane astrologią, Kabałą, spirytyzmem. Autorka tworzy je pod wpływem przeżyć medytacyjnych. Tak pisze o jej pracy Antoni Szoska (w: Kraupe 1991): „Prostą ilustracją tego (medytacji – AK) jest bycie medium, które z jednej strony jest niejako absolutnym poddaniem się nieznanym mocom z zewnątrz, z drugiej zaś pokazywaniem «ich» woli innym, jak to ma miejsce podczas seansu spirytystycznego. Dodajmy, nie tylko. Tak więc medytujący nie narzuca swej woli światu, lecz pozwala, by rytm świata, a także jego obraz (sic!) przejawiały się w całej okazałości”.

Ścieżka kontrkultury

Okres młodzieżowych ruchów 60. lat na Zachodzie, a w Polsce 70. lat, przyniósł na niespotykaną dotąd skalę popularyzację kultur Orientu, Indian obu Ameryk, wraz z religiami Innego, jak również rewolucję w dziedzinie obyczajów i społecznych koncepcji. Choć większość propozycji społecznych utopii zakoń-

czyła się klęską (odrzucono twarde narkotyki, lewicowe poglądy i koncepcje społecznych komun), to kontrkultura przyniosła wiele artystycznych propozycji: (obok inspiracji kultur Innego) parateatr, inspirowane wizjami po LSD malarstwo psychodeliczne, idee medytacyjnych i onirycznych doświadczeń, jako temat sztuki i poprzez owe wizje zgoda na subiektywne, osobiste opisywanie świata w sztuce. Przykładem są tu obrazy powstałe po eksperymentach prowadzonych przez Stanisława Grofa, a przede wszystkim: powtórne przeżycie narodzin. Przykładem są prace prezentowane w książce Grofa (1999), prace Sławomira Kolo, Grażyny Cebo, Krystyny Gołaszewskiej, Elizabeth Poll-Sokołowskiej, Alicji Ziętek, Antoniego Przechrztzy.

Ścieżka kultury na sprzedaż

Najwięcej zarzutów sztuka New Age zbiera pod pręgierzem elitarnych spojrzeń rodem ze Szkoły Frankfurckiej. Sztuka New Age jest nieodrodnym dzieckiem zarówno jarmarcznej czy odpustowej kultury ludowej, jak i najbardziej współczesnej, budzącej gorące spory kultury popularnej. New Age jest komercyjny. Przykładem są szablonowe, produkowane masowo gadzety psychotroniki, *feng shui* i inne dekoracyjne przedmioty. Mają one przede wszystkim pragmatyczną funkcję uzdrawiania i kierowania „energiami” (najbardziej popularne pojęcie New Age). W sklepikach New Age’owych (ale również i innych: pamiątkarskich, podróźniczych i „gabinetach osobliwości”) można kupić: świece i kominki do olejków zapachowych (np. firmy Neo Spiro z Częstochowy), lampki solne, fontanienki, witrażyki, dzwonki, talizmany, aniołki, karty Tarota, „łapacze snów”, piramidy, symbol in-jang, pierścienie i krzyże Atlantów, podróbki papirusów egipskich, wahadełka, przyrządy do masażu, poduszki medytacyjne, minerały, pomoce do aromaterapii, kubki i termosy „magnetyczne”, kryształowe kule, „cylindry faraonów”, „świece Indian Hopi”, przyrządy do pomiaru bioenergii.

Cztery prezentowane ścieżki sztuki New Age pokazują jej symboliczne znaczenie: gnozę, drogę wewnętrznej wiedzy wiodącej do pełni, drzewa życia i poznania. Uczestnik New Age nie chce bowiem rozdzielać tych dwóch członów. Pragnie oświecenia, ale nie za cenę rezygnacji z korzystania z uroków życia. Uważa drogę poznania za równie – w dzisiejszych czasach – egzoteryczną stronę jak samo życie. Chce żyć tak, jak rozumie siebie i świat. Odrzuca więc opozycję: rozum czy wiara. Zwraca się w kierunku antypodów nauki, odkrywających mistyczną stronę rzeczywistości oraz w kierunku form religijności akcentujących wewnętrzne doświadczenie jako źródło wiedzy o rzeczywistości. Cztery prezentowane ścieżki nie wykluczają się wzajemnie. Nie jest to, jak już pisałam, propozycja typologii. Stanowią one dopełniające się akcenty drogi wodnikowej gnozy. Droga ta wiedzie poprzez: czerpanie

z zachodniej ezoteryki, inicjację w kulturach Innego, wewnętrzne poszukiwania, w których dzisiaj korzysta się z psychoterapii, psychologii głębi transpersonalnej oraz... poprzez pieniądze.

Symbolicznym środkiem, do którego prowadziłyby owe cztery ścieżki, mogłaby być złota jabłoń. Symbolizuje ona zarówno drzewo poznania, jak i drzewo życia. Jabłoń jest tu również newage’ową parafrazą mitu chrześcijańskiego. Gdy tradycyjnie stała się symbolem owocu zakazanego, tu jest z jednej strony odzyskana i niewinna, ale w podejrzany sposób kiczowata.

Wybrana literatura

- Bochinger Christoph
1994 „New Age” und moderne Religion: Religionswissenschaftliche Untersuchungen, Gutersloh, Chr. Kaiser
- Brzezińska Anna, Bondyra Krzysztof, Wycisk Jowita
1999 *New Age – nowe oświecenie?*, Poznań, Fundacja Humaniora
- Clifford James
1988 *The Predicament of Culture. Twentieth-Century Ethnography, Literature, and Art*, Cambridge, Harvard University Press
- Cipriani Roberto
1989 *Diffused Religion and new Values in Italy*, w: J. A. Beckford, T. Luckmann (eds.) *The Changing Face of Religion*, Sage, London
- Dobroczyński Bartłomiej
1997, *New Age*, Kraków, Znak
- Dobroczyński Bartłomiej
1992 *Psychologia Ery Wodnika*, „Znak”, nr 447
- Dobroczyński Bartłomiej
1991 *Proteuszowe oblicze Wodnika*, „Znak”, 434
- Doktor Tadeusz
1993 *Co to jest New Age?*, „Społeczeństwo Otwarte”, 12, s. 22-25
- Doktor Tadeusz
1996 *Światopogląd „New Age”*, w: Doktor T. (red.), *Ruchy pogranicza religii i nauki jako zjawisko socjopsychologiczne*, tom 5, Warszawa, UW, s. 167-216
- Drury Levi
1995 *Psychologia transpersonalna*, Poznań, Zysk i S-ka
- Encyklopedia Nowej Ery. *New Age*
1996 red. Stefan Bednarek, Wrocław, Astrum
- Ferguson Marilyn
1982 *The Aquarian Conspiracy. Personal and Social Transformation in Our Times*, London, Paladin
- Fincher Susanne F.
1994 *Kreatywna Mandala*, Ravi, Łódź
- Gołaszewska Maria (red.)
1995 *Oblicza nowej duchowości*, Kraków, UJ
- Grof Stanisław
1999 *Poza mózg. Narodziny, śmierć i transcendencja w psychoterapii*, Kraków, Wydawnictwo A
- Grotowska Stella
1999 *Religijność subiektywna*, Kraków, Nomos
- Hanegraaff Wouter J.
1996 *New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought*, Leiden, New York, Koln, E. J. Brill

- Heelas Paul
1996 *The New Age Movement. The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*, Oxford, Blackwell
- Heelas Paul
1996 *Detraditionalisation of Religion and Self: the New Age and Postmodernity*, in: K. Flanagan, P. Jupp (eds.) *Postmodernity, Sociology and Religion*, London, Macmillan
- Huxley Aldous
1989 *Filozofia wieczysta*, Pusty Obłok, Warszawa
- Jung C. G.
1993 *Mandala. Symbolika człowieka doskonałego*, Poznań, Bra-ma
- Just Małgorzata
2001 *Sztuka przebudzonych – Między magią i transcendencją. Ezoteryczna twórczość plastyczna w kręgach New Age*, Praca magisterska, Katedra Etnologii i Antropologii Kulturowej, UW, Warszawa
- Kraupe Janina
1991 *Signatura rerum*, Grupa Krakowska, Kraków
- Kubiak Anna E.
1995 *New Age niejedno ma imię*, „Społeczeństwo Otwarte” 1, s. 17-21
- Kubiak Anna E.
1995 *New Age – zjawisko kultury ponowoczesnej*, w: M. Gołaszewska (red.) *Oblicza nowej duchowości*, Uniwersytet Jagielloński, Kraków, s. 301-322
- Kubiak Anna E.
1996, *Ciało w nowych ruchach religijnych*, „Nomos”, nr 14, s. 105-116
- Kubiak Anna E.
1996 *Duch na sprzedaż, czyli Festiwal NEW AGE w Krakowie*, „Nomos”, nr 14, s. 129-139
- Kubiak Anna E.
1996 *Co przyniesie Nowy Wiek?*, „Problemy Opiekuńczo-Wychowawcze”, 8, s. 2-6
- Kubiak Anna E.
1997 *Klimaty New Age – strefy, pogranicza, prognozy*, „Przegląd Religioznawczy”, 4/186, s. 129-142
- Kubiak Anna E.
1998 *Kosmologia i antropologia uzdrawiania*, „Promocja zdrowia”, Instytut Kardiologii, Warszawa, nr 14, s. 40-53
- Kubiak Anna E.
1999 *Le Nouvel Age, conspiration postmoderne*, „Social Compass”, vol. 46 no. 2, s. 135-143
- Kubiak Anna E.
1999 *O ponowoczesności New Age raz jeszcze*, w: M. Kempny, G. Woroniecka, *Religia i kultura w globalizującym się świecie*, Kraków 1999, Nomos, s. 71-78
- Kubiak Anna E.
2001 *Syn marnotrawny. Tradycje w New Age*, w: A. Jawłowska (red.), *Wokół problemów tożsamości*, Uniwersytet Warszawski, ISNS wyd. LTW, Warszawa
- Kubiak Anna E.
2001 *The Prodigal Son*, w: M. Kempny, A. Jawłowska (red.), *Identity in Transformation. Postmodernity, Postcommunism and Globalisation*, Praeger Publishers
- Lazaris
1990 fragment książki w: „I. Miesięcznik Trochę Inny”, nr 3, s. 7-9
- Luckmann Thomas
1990 *Shrinking Transcendence, Expanding Religion?*, „Sociological Analysis” nr 50 (2), s. 127-38
- Luckmann Thomas
1996 (1967) *Niewidzialna religia*, Kraków, Nomos
- Maciejko Paweł
1994 *Bóg New Age*, „Społeczeństwo Otwarte”, 3
- Macura Paweł (wybór i tłum.)
1993 *New Age*, Kraków, Nomos
- Olechnicki Krzysztof
1998 *New Age. Kościół wobec wyzwania Wodnika*, Warszawa, Oficyna Naukowa
- Prokopiuk Jerzy
1990 *New Age Movement*, „I. Miesięcznik Trochę Inny”, nr 3
- Prokopiuk Jerzy
1999 *Labirynty herezji*, Warszawa, Muza
- Prokopiuk Jerzy
2000 *Ścieżki wtajemniczenia. Gnosis aeterna*, Warszawa, Przegląd Religioznawczy 1997 nr 4/186, Warszawa
- Przybysz Piotr Jan
1997 *Źródła estetyki nowej duchowości*, Przegląd Religioznawczy nr 4 (186), s. 19-30
- Spangler David, Thompson William Irwin
1989 *Reimagination of the World. A Critique of the New Age, Science, and Popular Culture*, Santa Fe, New Mexico, Bear & Company
- White John
1996 *Świt Ery Wodnika. Spotkanie ducha i nauki*, Bydgoszcz, Limbus
- Suliga Jan Witold
1994 *Tarot magów. Pierwszy krąg wtajemniczenia*, Warszawa, Dertor
- Suliga Jan Witold
1997 *Wielcy magowie świata. Dzieje ezoterycznej tradycji Zachodu*, Warszawa, Sic
- Szewczyk Wiesław
1996 *Postmodernizm a New Age we wspólnej przestrzeni*, praca magisterska, Instytut Socjologii UW
- York Michael
1996 *Postmodernity, Architecture, Society and Religion: A Heap of Broken Images' or 'A Change of Heart'*, w: K. Flanagan, P. C. Jupp (eds.), *Postmodernity, Sociology and Religion*, London, Macmillan Press, s. 48-63

Przypisy

- ¹ Szerzej na temat New Age – patrz bibliografia.
- ² Na przykład: White 1996, Spangler 1988, Ferguson 1982
- ³ Z punktu widzenia uczestnika kultury New Age raczej odwrotnie: transcendencja rozszerza się, obejmując sfery uznane dotąd za należące do *profanum*.